

52- Kâfiyeci ve Şerhu'l-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb adlı eserinin tahlili

Ahmet MEYDAN¹

APA: Meydan, A. (2021). Kâfiyeci ve Şerhu'l-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb adlı eserinin tahlili. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 869-891. DOI: 10.29000/rumelide.1037518.

Öz

Muhyiddin el-Kâfiyeci, akli ve nakli ilimlerde döneminin en güçlü isimlerinden biridir. İslâm bilim tarihindeki şöhreti, esas itibariyle birçok disiplinde uzman olup her biri hakkında çok önemli eserler ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Özellikle *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-i'râb*, *el-Muhtasar fi ilmi'l-eser*, *et-Taysir fi kavâidi ilmi't-Tefsir*, *el-Envâr fi ilmi't-tevhid* ve *el-Muhtasar fi ilmi't-tarih* adlı eserleri, bilim ve düşünce tarihinde çok itibar görmüştür. Kâfiyeci'nin Arap dili alanında en kapsamlı ve itibar gören eseri, İbn Hişâm'ın *el-İ'râb an Kavâidi'l-i'râb* adlı eserine yazdığı şerhtir. Makalemizde önce Muhyiddin el-Kâfiyeci'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, ardından da bu eser geniş bir şekilde tahlil edilecektir.

Anahtar kelimeler: Nahiv, İbn Hişâm, el-İ'râb an Kavâidi'l-i'râb, Kâfiyeci, Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-i'râb

al-Kâfiyâjî and an analysis of his Sharh al-I'râb 'an Qawâ'id al-I'râb

Abstract

Muhyiddin al-Kâfiyâjî was one of the most significant names of his time in revealed and rational sciences. His reputation in the history of Islamic sciences is mainly due to the fact that he is an expert in many disciplines and produced very important works in each of them. Especially, his works called *Sharh al-I'râb 'an Qawâ'id al-I'râb*, *al-Muhtasar fi 'ilm al-athar*, *at-Taysir fi Qawâ'id al-Tafsir*, *al-Anwâr fi 'ilm al-tawhîd* and *al-Muhtasar fi 'ilm at-ta'rîh* have been highly regarded in the history of science and thought. The most comprehensive and respected work of al-Kâfiyâjî in the field of Arabic language is his commentary on Ibn Hishâm's work named *al-I'râb 'an Qawâ'id al-I'râb*. In this article, firstly, some information will be given about the life and works of Muhyiddin al-Kâfiyâjî and then this work will be analyzed extensively.

Keywords: Nahw, Ibn Hishâm, al-I'râb 'an Qawâ'id al-I'râb, al-Kâfiyâjî, Sharh al-I'râb 'an Qawâ'id al-I'râb

Giriş

Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde askeri ve siyasi gelişmelere paralel olarak ilmi gelişmelerde ilerleme kaydedilmiştir. Bir yandan Orta Asya'dan ve İran'dan ilim ehli bu topraklara gelirken bir yandan da bu topraklarda yetişen ilim ehli farklı bölgelere yolculuklar yapmışlardır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Bölümü (Yalova, Türkiye), ahmetmeydan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0253-7891 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 10.11.2021- kabul tarihi: 20.12.2021; DOI: 10.29000/rumelide.1037518]

O dönemlerde bu topraklardan farklı bölgelere yolculuk yapanlar arasında yer alan ve birçok ilim dalında otorite kabul edilen Muhyiddîn el-Kâfiyeci, ilim ehlinin yanı sıra Osmanlı ve Memlûk sultanları nezdinde de büyük itibar görmüştür.

Kendi döneminde ilmi otoritesi ve usulcü yönü ile temayüz etmiş olan Kâfiyeci'nin metin, şerh ve haşiye tarzında yazmış olduğu eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak dil alanındaki eserleri dâhil olmak üzere çok az sayıdaki eseri tahkik ya da neşredilmiştir.

Arap dili alanında farklı eserler kaleme alan Kâfiyeci'nin en kapsamlı ve itibar gören eseri, İbn Hişâm'ın *el-İrâb an kavâ'id'l-irâb* adlı eserine yazdığı şerhtir. İbn Hişâm'ın bu eseri hacmi küçük olmasına rağmen içerdiği konular ve anlatım tarzı açısından nahivciler arasında çok rağbet görmüştür ve buna birçok şerh yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de Kâfiyeci tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-İrâb an kavâ'id'l-irâb*'tir.

Bu çalışmamızda, önce Kâfiyeci ve eserleri hakkında kısa bilgi verilecek, ardından *Şerhu'l-İrâb an kavâ'id'l-irâb* çeşitli yönleriyle tahlil edilecektir.

1. Kâfiyeci'nin hayatı ve eserleri

Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci 788-879/1386-1474 yılları arasında yaşamıştır. Kâfiyeci, Osmanlı III. Padişahı Murat Hüdâvendigâr'ın iktidarı (1362-1389) sırasında Osmanlı topraklarında yer alan Bergama'da doğmuştur. İbnü'l-Hâcib'in *Kâfiye* adlı eserini hakkını vererek ve çokça okutması sebebiyle Kâfiyeci lakabını almış ve bununla şöhret kazanmıştır. (Süyûtî, 1979, I, 117; Sehâvî, 1992, VII, 259-260)

Ömrünün ilk bölümünü Osmanlı devletinde geçiren ve Burhâneddin Haydare, Şemseddin eş-Şîrâzî, Abdülvâcid el-Kütahî, İbn Melek, Bezzâzî ve Molla Fenâri gibi devrin en önemli hocalarından ders alan Kâfiyeci, İnan, Şam ve Kudüs gibi birçok ilim merkezine ilim yolculukları yapmasının ardından Memlûk Devleti hâkimiyetinde bulunan Kahire'ye yerleşmiştir. Burada ilmi çalışmalarının yanı sıra el-Melikü'l-Eşref Barsbay Türbesi, el-Melikü'l-Eşref Şa'bân Zâviyesi ve Türbesi, Şeyhûniyye meşihatlığı gibi önemli görevlerde bulunmuş ve orada vefat etmiştir. (Süyûtî, 1979, I, 117; Sehâvî, 1992, VII, 259; Şevkânî, t.y., II, 171-172)

Muhyiddîn el-Kâfiyeci, birçok farklı ilim dalında söz sahibi olan bir âlimdir. Arap dili ve edebiyatı başta olmak üzere, dini ve akli ilimlerinde kendi döneminin otoriteleri arasında zikredilmektedir. Memlûk sultanlarının yanı sıra Fatih Sultan Mehmet'in de takdirini kazanmıştır. (Sehâvî, 1992, VII, 260; Kehhâle, 1993, III, 333; Gökbulut, 2001, XXIV, İstanbul, 154-155; Marangozoğlu, 2020, 180-183)

Kâfiyeci, bir taraftan İbn Esed, Abdulkâdir ed-Demîrî, İbn Tağriberdi, İbn Kâdî Aclun, Muhammed Bulkinî, Zekeriyâ el-Ensârî ve Süyûtî gibi önemli öğrenciler yetiştirmiş diğer taraftan da Arap dili başta olmak üzere farklı birçok alanda çok kıymetli eserler bırakmıştır. Bunlardan *Şerhu'l-İrâb an kavâ'id'l-irâb*, *el-Muhtasar fi ilmi'l-eser*, *et-Teyisîr fi kavâ'id ilmi't-Tefsir*, *el-Muhtasar fi ilmi'l-eser*, *el-Envâr fi ilmi't-tevhîd* ve *el-Muhtasar fi ilmi't-tarih* en çok önem atfedilen eserlerdir. (Sehâvî, 1992, VII, 260; Gökbulut, 2001, XXIV, 154-155)

Kâfiyeci'nin dil ile ilgili eserlerinden bazıları şunlardır: (Şevkânî, t.y., II, 171-172; Brockelmann, 1949, II, 140; Bağdatlı, 1955, II, 208-209; Zirikli, 1969, VI, 150)

a. Sarf ve Nahiv: *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-î'râb, el-İlmâ' bi ifâdeti "lev" li'l-ımtinâ', İ'râbu ekmeli'l-hamd, en-Niseb li ehli'l-edeb, Nüzhetu'l-mu'rib fi'l-maşriki ve'l-mağrib, Risâle "Zeydun Kâimun", et-Tahrîr limâ zükira fi'd-dürari'l-manzûm ve'l-veşyi'l-merkûm mine'lumûri's-selâseti'l-letî hiye'l-ğalatu ve's-sehvu ve'n-nisyân, Risâle fi'l-istisnâ, Remzi'l-esrâr fi mes'eleti'l-kuhl, el-Muhtâr fi tahrîr-i mes'eleti'l-kuhl, Risâle fi'l-mebâhisi'l-müteallikati bi "emmâ"*.

b. Belâgat: *Hâşiye ale'l-Mutavvel, el-İşrâk fi merâtibi't-tibâk, el-Unmûzec fi bahsi'l-istiâre.*

2. Şerhu'l-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb'ın tahlili

Bu başlık altında önce *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-î'râb*'ın Kâfiyeci'ye nisbeti, içeriği ve önemi gibi konulara yer verilecektir. Ardından eserin kaynakları ve Kâfiyeci'nin şerh yöntemi açıklanacaktır.

2.1. Eserin adı

Bu eser için en yaygın olan isim *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-î'râb* ismidir. Çünkü Kâfiyeci, şerhin mukaddimesinde İbn Hişâm'ın *el-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb* adlı eserine bir şerh yazacağını belirtmiş ancak ayrı bir isimlendirme yapmamıştır. (Kâfiyeci, 2019, s. 31). Diğer taraftan bazı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında *Şerhu Kavâidi'l-İ'râb* şeklinde isimlendirme vardır. Bu eserin tahkikini yapan Fahrüddin Kabâve de bunu tercih etmiştir.²

2.2. Kâfiyeci'ye âidiyeti

Kâfiyeci, *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-î'râb*'ın bu eserin kendine ait olduğunu açıkça yazmıştır. Kâfiyeci, şu ifadeleri kullanmaktadır: "... Vehhâb ve aziz olan Allah'ın feyzinden medet uman ve çevresinde Kâfiyeci diye meşhur olan Muhammed b. Süleymân der ki: ..." (Kâfiyeci, 2019, s. 31).

Ayrıca ilk kaynaklardan itibaren biyografik / bibliyografik kaynaklarda³ ve kütüphanelerde eserin Kâfiyeci'ye nispet edildiği görülmektedir.

2.3. Başı ve sonu

Fahrüddin Kabâve'nin tahkik edip neşredilen nüsha dışında *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-î'râb*'ın birçok el yazma nüshası vardır. Bunlara rahat ulaşımı sağlamak amacıyla şerhin baş tarafından ve son tarafından bir bölümünü burada aktaracağız.

2.3.1. Baş tarafı

الحمد لله الرفع لقواعد الدين والإسلام، الناصب لروايات الهدى إلى دار الخلد والسلام، والصلاة على الرسول محمد سيد الأنام، وعلى آله وأصحابه النجباء الكرام، ما ركع الساجد مع الإمام، وزهر النور في الأكمام.

أَمَّا بَعْدُ:

فإنَّ العبدَ المستمَدَّ من فيض فضل العزيز الوهاب، محمدَ بنَ سليمان المشهورَ بـ«كافيجي» بين الأصحاب، يقول:

² Bkz. Kâfiyeci, 2019. *Şerhu Kavâidi'l-î'râb*. thk. Fahrüddin Kabâve. Kahire: Dâru's-Selâm.

³ Bkz. Süyûtî, 1979, I, 117; Sehâvî, 1992, VII, 259, 260; Şevkânî, t.y., II, 171-172; Brockelmann, 1949, II, 140; Bağdath, 1955, II, 208-209; Zirikli, 1969, VI, 150; Kehhâle, 1993, III, 333; Gökbulut, 2001, XXIV, 154-155.

لَمَّا رَأَيْتُ الْكِتَابَ الْمَسْمُومَ بِ«الإعراب عن قواعد الإعراب» للشيخ الإمام جمال الدين أبي محمد، عبد الله بن يوسف بن هشام – رزقه الله حسن المآب- في غاية حسن الوقع عند ذوي الألباب، ونهاية عموم النفع لمن تأمله من الطلاب، لكنه غير مستغن عن شرح يسفر عن وجوه مخدراته النقاب، ويبرز خفي مكنوناته من وراء الحجاب، استخرت الله في أن أرتب له شرحاً يُدَلُّ أبيات شوارده الصعاب، ...

2.3.2. Son tarafı

تَمَّ لَمَّا وَضِعَ الْبَابُ الرَّابِعُ لِبَيَانِ الْعِبَارَاتِ الْمَحْرَّرةِ الْمَسْتَوْفَاةِ، وَكَانَتْ الْإِصْطِلَاحَاتُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِعِلْمِ النُّحُوِّ كَثِيرَةً جَدًّا، لَكِنَّهُ غَيْرُ مُسْتَغْنَى عَنْ شَرْحِ وَتَشْعَبِ فُرُوعِهِ، وَكَانَ هَذَا الْقَدْرُ الْمَذْكُورُ لَا يَسْتَوْفِيهَا بِمَجْرَدِ التَّعْدَادِ وَالذِّكْرِ، وَلَكِنْ كَانَ كَافِيًا بِحَسَبِ التَّأَمُّلِ وَالْفِكْرِ، أَشَارَ إِلَى هَذَا بِقَوْلِهِ:

(وفي هذا القدر)

أي: في بيان هذه العبارات المحرّرة – ويجوز أن يكون المراد منه بيان العبارات وتحرير القواعد والأصول-

(كفاية لمن تأمله)

فإنَّ التَّأَمُّلَ أَصْلٌ فِي دَرْكِ الْأُمُورِ كُلِّهَا. فَلِهَذَا قَالَ فِي أَوَّلِ هَذَا الْكِتَابِ: «تَقْتَفِي بِمَتَأَمُّلِهَا جَادَةَ الصَّوَابِ».

جعلنا الله وإياكم من أهل الجنة والثواب، وبؤانا في النعيم مع الأخيار والأصحاب، أمين، يا مجيب الدعوات ومفتّح الأبواب.

والحمد لله على جزيل نواله، والصلاة على سيّدنا محمد وآله، وصحبه، وسلّم تسليمًا.

2.4. Yazılış tarihi, yeri ve nedeni

Kâfiyeci'nin *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-irâb*'i kaleme aldığı tarih ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi göremedik. Ancak Kâfiyeci, İran, Şam ve Kudüs gibi birçok ilim merkezine ilim yolculukları yapmasının ardından Memlûk Devleti hâkimiyetinde bulunan Kahire'ye yerleşmiştir. Eserlerini Kahire'de yazan Kâfiyeci'nin Kahire'ye yerleşmeden önce eser yazdığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Öyleyse Kâfiyeci, 830/1427 yılından sonra Kahire'ye yerleştiğine göre bu eser bu tarihten sonra ve burada 830-879 yılları arasında yazılmış olmalıdır.

Bu eserin yazılma nedeni ile ilgili olarak Kâfiyeci, eserinde şöyle demektedir: “*İbn Hişâm'ın el-İ'râb an kavâidi'l-irâb adlı eseri ilim erbabının nezdinde çok kabul gören ve öğrencilerin de çokça istifade ettiği bir eser olduğunu gördüm. Ancak muğlak olan yerlerini açıklayan, kapalı olan yerleri izah eden bir şerh bulamadım. Bunun üzerine zor olan beytlerini kolay hale getiren, kaidelerini şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koyan ve gizli olan yerlerini güneş gibi görünür hale getiren bir şerh yazma hususunda Allah Teâla'dan yardım diledim. Ayrıca bu şerhte yeri geldikçe metnin akışına uygun olarak farklı alanlardan bilgiler de ekledim.*” (Kâfiyeci, 2019, s. 31-32).

2.5. Muhtevâsı

Kâfiyeci tarafından yazılan *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-irâb*, İbn Hişâm'a ait olan *el-İ'râb an kavâidi'l-irâb*'in şerhidir. Dolayısıyla *Şerhu'l-İ'râb*'in muhtevâsı, Kâfiyeci'nin mukaddimesi hâric tutulursa, *Kavâidi'l-irâb*'in muhtevâsından ayrı düşünülemez. Bu planın numaralandırılması için Fahrüddin Kabâve'nin tahkiki esas alınacaktır. Ancak tahkikte muhteva çok genel verilmiş olduğundan burada ayrıntılı ve tez planı şeklinde verilecektir.

Şerhu'l-İ'râb An Kavâidi'l-İ'râb

Şerhin Önsözü (S. 31-32)

Metnin Önsözü (S. 32-58)

Birinci Bab

Cümle

(S. 61-216)

I- Giriş (S. 61-64)

II- Cümle Ve Kısımları (S. 65-81)

A- Kelam Ve Cümle (S. 65-71)

B- Cümlelerin Kısımları (S. 71-81)

III- İrabtan Mahalli Olan Cümleler (S. 82-136)

A. Haber Olan Cümle (S. 83-90)

B. Hâl Olan Cümle (S. 90-92)

C. Mefûlü Bih Olan Cümle (S. 92-105)

D. Muzâfun İleyh Olan Cümle (S. 105-112)

E. Cezmeden Őartın Cevabı Olan Cümle (S. 113-126)

F. Müfred Bir Kelimeye Tâbi Olan Cümle (S. 126-131)

F. İrabtan Mahalli Olan Bir Cümleye Tâbi Olan Cümle (S. 131-136)

IV- İrabtan Mahalli Olmayan Cümleler (S. 137-204)

A. İbtidâi (İsti'nafi) Cümle (S. 138-156)

B. Sila Cümlesi (S. 156-162)

C. İtirâz Cümlesi (S. 162-171)

D. Tefsîri Cümle (S. 171-194)

E. Kasemin Cevabı Olan Cümle (S. 194-201)

F. Cezmetmeyen Őartın Cevabı Olan Cümle (S. 202-204)

V- Sıfat Ve Hâl Olması Caiz Olan Cümleler (S. 205-216)

İkinci Bab

Câr Ve Mecrur

(S. 219-259)

I- Giriş (S. 219-220)

Iı- Câr Ve Mecrurun Müteallak Alması (S. 220-239)

Iıı- Marife Ve Nekradan Sonra Gelen Câr Ve Mecrurlar (S. 240-244)

Iv- Müteallakın Hazfedilmesi (S. 245-248)

V- Câr Ve Mecrurdan Sonra Gelen Merfu İsmiñ İrabı (S. 249-262)

Vı- Tenbih: Zarfın Hükümü (S. 253-259)

Üçüncü Bab

Bazı Kelimelerin Tefsiri

(S. 263-489)

I- Giriş (263-264)

Iı- Tek Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 265-274)

A- (فَطُّ) Edatı (S. 265-269)

B- (عَوْضُنْ) Edatı (S. 269-270)

C- (أَجَلْ) Edatı (S. 270-271)

D- (بَلَى) Edatı (S. 271-274)

Iıı- İki Farklı Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 275-280)

- (إِنَّا) Edatı (S. 275-280)

Iv- Üç Farklı Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 281-333)

A- (إِنَّ) Edatı (S. 281-288)

B- (أَلَمْ) Edatı (S. 288-295)

C- (نَعَمْ) Edatı (S. 295-298)

D- (إِي) Edatı (S. 298-300)

E- (حَتَّى) Edatı (S. 300-320)

F- (كَلَّا) Edatı (S. 320-326)

G- (لا) Edatı (S. 326-333)

V- Dört Farklı Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 334-390)

A- (لولا) Edatı (S. 334-351)

B- (إن) Edatı (S. 351-360)

C- (أن) Edatı (S. 360-385)

D- (من) Edatı (S. 385-390)

Vı- Beş Farklı Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 391-427)

A- (أي) Edatı (S. 391-398)

B- (لئ) Edatı (S. 398-427)

Vıı- Yedi Farklı Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 428-448)

- (فأ) Edatı (S. 428-448)

Vııı- Sekiz Farklı Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 449-466)

- (و) Edatı (S. 449-466)

Ix- On İki Farklı Kullanım Şekli Olan Kelimeler (S. 467-489)

- (ما) Edatı (S. 467-489)

Dördüncü Bab

Dikkat Edilmesi Gereken Bazı İfadeler

(S. 493-529)

I- Giriş (S. 493-494)

II- İrab Yapan Kimsenin Kullanması Gereken İfadeler (S. 494-506)

III- İrab Yapan Kimsenin Kaçınması Gereken İfadeler (S. 506-529)

2.6. Önemi

İbn Hişâm'ın telifi olan *el-İ'râb an kavâidi'l-irâb*, hacmi küçük olmasına rağmen alanında yazılmış en kıymetli eserler arasında kabul edilmektedir. Bu eserin önemli şerhleri arasında gösterilen *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-irâb*, tam ve memzûc bir şerh olmasının yanı sıra bir dilbilimci olmakla beraber tefsir, hadis ve usul gibi alanlarda otorite olan Kâfiyeci tarafından kaleme alınması ona ayrı bir değer katmıştır.

Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-irâb, birçok gramerci ve biyografi yazarı tarafından Kâfiyeci'nin en kıymetli eseri ve *Kavâidi'l-irâb*'ın en önemli şerhi olarak zikredilmektedir. (Sehâvî, 1992, VII, 260; Şevkânî, t.y.,

II, 172) Mesela Kâtib Çelebî, *el-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb* üzerine yapılan çalışmalarını anlatırken bir çok şerhi olduğunu ancak en güzel şerhinin Kâfiyeci'ye ait olduğunu açıkça belirtmektedir. (Çelebi, 1941, I, 124). Süyûtî de Kâfiyeci'nin tüm eserleri arasında en değerli ve güzel olanının *Şerhu Kavâidi'l-İ'râb* olduğunu açıkça ifade etmektedir. (Süyûtî, 1979, I, 118)

2.7. Yararlandığı kaynaklar

Kâfiyeci, *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-İ'râb*'ta tespit edebildiğimiz kadarıyla otuz dokuz adet kaynak kullanır. Bunlardan sekizi ulûmü'l-Kur'ân, bir tanesi felsefe, bir tanesi lügat, on sekiz tanesi nahiv ve on bir tanesi de edebiyat alanındadır.

Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı, Ferrâ'nın *Meâni'l-Kur'an*'ı, Ahfeş el-Evsat'ın *Meâni'l-Kur'an*'ı, Ebû Alî el-Fârisî'nin *el-İzâh fi'n-nahv*'i, Cevherî'nin *es-Sihâh*'ı, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı, İbnü'l-Hâcib'in eserleri ve İbn Hişâm'ın *Muğni'l-lebîb*'i en çok istifade ettiği eserlerdir.

Kâfiyeci'nin istifade ettiği kaynaklar şunlardır:

1. Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân kitapları

Kisâî: Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî (ö. 189/805).

(1) Meâni'l-Kur'an

Kâfiyeci, sekiz yerde Kisâî'nin görüşlerine yer vermektedir. Eserin müellifini "el-Kisâî" ismiyle anmaktadır. (s. 157, 164, 294, 322 vd.).

Ferrâ: Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (ö. 207/822).

(2) Meâni'l-Kur'an

Kâfiyeci, on yerde Ferrâ'nın görüşlerine yer vermektedir. Eserin müellifini "el-Ferrâ" ismiyle anmaktadır (s. 85, 89, 129, 185 vd.).

Ahfeş el-Evsat: Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?]).

(3) Meâni'l-Kur'an

Kâfiyeci, on beş yerde Ahfeş'in görüşlerine yer vermektedir. Eserin müellifini "el-Ahfeş" "Ebü'l-Hasen el-Ahfeş" adlarıyla zikretmektedir. Eserin adını ise zikretmemektedir (s. 129, 234, 237, 246 vd.).

Zeccâc: Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî (ö. 311/923).

(4) Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuh

Kâfiyeci, bu esere altı yerde yer vermektedir. Eserin müellifini "ez-Zeccâc" "Ebû İshâk ez-Zeccâc" "eş-Şeyh Ebû İshâk ez-Zeccâc" isimleriyle anmaktadır (s. 153, 155, 279, 283, 317, 328).

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

(5) el-Keşşâf an hakâiki ğavâmızı't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl

Kâfiyeci'nin bu kaynaktan otuz yedi yerde yararlandığı görülmektedir. Eserin müellifini "Sâhibü'l-Keşşâf", "ez-Zemahşerî" adlarıyla; eseri ise "el-Keşşâf" adıyla zikretmektedir (s. 34, 56, 89, 92, 100 vd.).

Fahredden er-Râzi: Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzi (ö. 606/1210).

(6) Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebir)

Kâfiyeci, bu esere dört yerde yer vektedir. Eserin müellifini “er-Râzi”, “el-İmam er-Râzi” “el-İmam Fahrüddîn er-Râzi” “Ebû Abdillâh er-Râzi” adlarıyla zikretmektedir. Eserin adını ise zikretmemektedir (s. 37, 381, 382, 522).

Kevâşi: Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşi el-Mevsilî (ö. 680/1281).

(7) Tefsîru'l-Kevâşi

Kâfiyeci, bir yerde yer vermiş ve eserin müellifini de “el-Kevâşi” ismiyle ifade etmiştir (s. 229).

Bezzâvî: Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286).

(8) Envârü't-tenzîl ve esrârü't-tevîl

Kâfiyeci, bu eseri dört yerde yer vermektedir. Müellifini de “el-Beyzâvî”, ismiyle zikretmektedir (s. 103, 350, 382, 521).

2. Mantık ve felsefe kitapları

Fahredden er-Râzi: Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzi (ö. 606/1210).

(9) Levâmi'u'l-beyyinât

Kâfiyeci, bu esere iki yerde ve müellife de “el-İmam er-Râzi” ismiyle yer vermektedir (s. 37, 40).

3. Lügat Kitapları

Cevherî: Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce).

(10) Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye (Sihâhu'l-lüğa)

Kâfiyeci'nin dokuz yerde kullandığı bu eserin müellifini “el-Cevherî” adıyla zikretmektedir. (s. .49, 91, 150, 177 vd.).

4. Nahiv Kitapları

Sîbeveyhi: Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyin) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796).

(11) el-Kitâb

Kâfiyeci'nin bu kaynaktan otuz yerde yararlandığı görülmektedir. Bu eserin müellifini “Sîbeveyhi” adıyla zikretmektedir. (s. 43, 46, 63, 72, 75, 97 vd.).

Müberred: Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900).

(12) el-Muktedab

Kâfiyeci, bu esere yedi defa yer vermektedir. Müellifini de “Müberred” ismiyle zikretmektedir. (s. 122, 221, 232, 279, 290, 301, 328).

Sa'leb: Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd b. Yesâr (Seyyâr) eş-Şeybânî (ö. 291/904).

(13) Mecâlisü Sa'leb

Kâfiyeci, bu eseri altı defa kullanmaktadır. Müellifini de "Sa'leb" ismiyle zikretmektedir. (s. 130, 196, 320, 322, 395, 457).

İbnü's-Serrâc: Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî (ö. 316/929).

(14) el-Usûl

Kâfiyeci, bu eseri bir yerde kullanmaktadır. Eserin müellifini de "İbnü's-Serrâc" ismiyle anmaktadır. (s. 110).

Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî: Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940)

(15) Kitâbü'l-Ezdâd

Kâfiyeci, bu eseri sadece bir yerde kullanmaktadır. Müellifini de "İbnü'l-Enbârî" adıyla zikretmektedir. (s. 51).

Ebû Ali el-Fârisî: Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî (ö. 377/987).

(16) el-İzâh fi'n-nahv

Kâfiyeci, bu esere on defa yer vermektedir. Müellifini de "el-Fârisî", "Ebû Ali", "Ebû Ali el-Fârisî" isimleriyle belirtmektedir. (s. 46, 110, 168, 169, 221 vd.).

Rummânî: Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî (ö. 384/994).

(17) Me'âni'l-hurûf

Kâfiyeci, bu eseri iki yerde kullanmaktadır. Müellifini de "er-Rummânî" ve "Alî b. İsâ" adlarıyla zikretmektedir. (s. 238, 345).

Herevî: Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Herevî (ö. 415/1024-1025).

(18) el-Ezhiye fi ilmi'l-hurûf

Kâfiyeci, bu eseri bir defa kullanmaktadır. Müellifini de "el-Herevî" ismiyle anmaktadır. (s. 344-351).

Abdülkâhir el-Cürcânî: eş-Şeyh el-İmâm Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrrahmân el-Cürcânî en-Nahvî (ö. 471/1078-79).

(19) el-Avâmilü'l-mi'e (Mi'etü âmil)

Kâfiyeci, bu esere bir defa yer vermektedir. Müellifini de "eş-Şeyh Abdülkâhir" adıyla zikretmektedir. (s. 112).

Zemahşerî: Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî.

(20) el-Mufassal fi 'ilmi'l-'Arabiyye

Kâfiyeci, altı defa yer verdiği bu eserin müellifini de "Zemahşerî" adıyla anmaktadır. (s. 105, 270, 279, 292, 312, 478).

İbnü'l-Hâcib: Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr (ö. 646/1249).

(21) Şerhu'l-Kâfiye

Kâfiyeci, beş defa kullandığı bu eserin müellifini de “İbnü'l-Hâcib” adıyla zikretmektedir. (s. 46, 101, 105, 312, 413).

(22) el-İzâh fi şerhi'l-Mufassal

Kâfiyeci, iki defa yer verdiği bu eserin müellifini “İbnü'l-Hâcib” adıyla anmaktadır. (s. 93-94).

(23) el-Emâlî'n-nahviyye

Kâfiyeci, üç defa yer verdiği bu eserin müellifini “İbnü'l-Hâcib” adıyla zikretmektedir. (s. 46, 79, 223).

İbn Usfûr: Ebü'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbîlî en-Nahvî (ö. 669/1270).

(24) el-Mukarrib fi'n-nahv

Kâfiyeci, dört defa yer verdiği bu eserin müellifini “İbn Usfûr” adıyla anmaktadır. (s. 100, 236, 279, 436).

İbn Mâlik: Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274).

(25) Teshîlü'l-Fevâid ve tekmîlü'l-Makâsîd

Kâfiyeci, sekiz yerde yer verdiği bu eserin müellifini “İbn Mâlik” adıyla, eseri ise “et-Teshîl” adıyla zikretmektedir (s. 168, 198, 200, 270, 279, 307, 311, 425).

el-İsferâyînî: Tâcüddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Fâzıl el-İsferâyînî (ö. 684/1285)

(26) el-Lübâb fi ilmi'l-irâb

Kâfiyeci, bir yerde kullandığı bu eserin adını “el-Lübâb” olarak zikretmektedir. Müellifin adını zikretmemiştir. (s. 33)

İbn Hişâm en-Nahvî: Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî (ö. 761/1360).

(27) Muğni'l-lebîb an kütübi'l-e'ârîb

Kâfiyeci, on dört yerde yararlandığı bu eserin müellifini “İbn Hişâm”, “el-Musannif” ve “eş-Şeyh” adlarıyla; eseri ise “Muğni'l-lebîb” ve “el-Muğni” adlarıyla zikretmektedir (s. 107, 131, 135, 351, 362, 506 vd.).

Kâfiyeci: Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci (788-879/1386-1474).

(28) Cevâbü'l-enzâr

Kâfiyeci, bir yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin adını “Cevâbü'l-enzâr” olarak zikretmektedir. (s. 39).

5. Edebiyat, şiir ve şiir şerhleri ile ilgili kitaplar

İmruülkays: Ebû Vehb (Ebû'l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr (ö. 540 dolayları)

(29) Dîvânu İmruülkays

Kâfiyeci, iki yerde kullandığı bu eserin müellifini “İmruülkays” ismiyle anmaktadır. (s. 43, 438).

Züheyr b. Ebî Sülmâ: Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî (ö. 609 [?])

(30) Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ

Kâfiyeci, bir yerde kullandığı bu eserin müellifini “Züheyr” ismiyle anmaktadır. (s. 121).

Lebîd b. Rebîa: Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-Ca'ferî (ö. 40 veya 41/660 veya 661)

(31) Dîvânu Lebîd b. Rebîa

Kâfiyeci, bir yerde kullandığı bu eserin müellifini “Lebîd” ismiyle anmaktadır. (s. 149).

Hassân b. Sâbit: Ebû'l-Velîd (Ebû Abdîrrahmân) Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 60/680 [?])

(32) Dîvânu Hassân b. Sâbit

Kâfiyeci, iki yerde kullandığı bu eserin müellifini “Hassân” ismiyle anmaktadır. (s. 41, 114, 472).

Ebü'l-Esved ed-Düelî: Ebü'l-Esved Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel ed-Düelî (ö. 69/688).

(33) Dîvânu Ebi'l-Esved ed-Düelî

Kâfiyeci, iki yerde kullandığı bu eserin müellifini “Ebü'l-Esved ed-Düelî” ismiyle anmaktadır. (s. 62, 455).

Cerîr: Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî (ö. 110/728 [?])

(34) Dîvânu Cerîr

Kâfiyeci, bir yerde kullandığı bu eserin müellifini “Cerîr” ismiyle anmaktadır. (s. 151).

Şâfiî: Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820)

(35) Dîvânu'ş-Şâfiî

Kâfiyeci, iki yerde kullandığı bu eserin müellifini “eş-Şâfiî” ismiyle anmaktadır. (s. 203, 235).

İbn Düreyd: Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933).

(36) el-Maksûre

Kâfiyeci, bir yerde bu eserin müellifini “İbn Düreyd” ismiyle anmaktadır. (s. 224).

İbn Dürüsteveyh: Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh b. el-Merzübân el-Fârisî el-Fesevî (ö. 347/958)

(37) Kitâbu'l-Küttâb

Kâfiyeci, dört yerde kaynak olarak kullandığı bu eserin müellifini "İbn Dürüsteveyh" ismiyle anmaktadır. (s. 37, 153, 155, 317).

Harîrî: Ebû Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Harîrî (ö. 516/1122)

(38) Dürretü'l-ğavvâs fi evhâmi'l-havâs

Kâfiyeci, iki yerde kullandığı bu eserin müellifini "Harîrî" ismiyle anmaktadır. (s. 98, 460).

Sekkâkî: Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî (ö. 626/1229).

(39) Miftâhu'l-'ulûm

Kâfiyeci, iki yerde kullandığı bu eserin müellifini "es-Sekkâkî" adıyla, eseri ise "el-Miftâh" ismiyle anmaktadır (s. 299, 309).

Kâfiyeci, yukarıda adı zikredilenlerin haricinde kaynak belirtmeden, birçok isim zikreder. Meselâ: "Übey b. Ka'b" (s. 78, 348), "Ahfeş el-Ekber" (s. 63), "Asma" (s. 79), "A'lem eş-Şentemerî" (s. 46), "İmruülkays" (s. 438), "Sa'lebî" (s. 460), "Cermî" (s. 454), "İbn Cinnî" (s. 110, 328), "Ebû Hâtim es-Sicistânî" (s. 323), "Hâris b. Hillize" (s. 41), "el-Hasen el-Basrî" (s. 164, 211, 241), "Ebû Hayyân el-Endelûsî" (s. 297), "İbn Haleveyh" (s. 460), "İbn Harûf" (s. 129), "Halîl b. Ahmed" (s. 37, 63 vd.),⁴ "Zeyd b. Ali" (s. 183). "Saîd b. El-Müseyyeb" (s. 42), "Ebû Saîd es-Sîrâfî" (s. 147), "Şüreyh b. Hâris" (s. 271), "Şelevbîn" (s. 188, 192, 399), "İbn Hişâm el-Hadrâvî" (s. 307, 419, 425), "İbn Hişâm el-Lahmî" (s. 426), "İbn Tâhir" (s. 221, 238), "İbnü't-Tarâve" (s. 336), "Antere b. Şeddâd" (s. 117), "İbn Abbâs" (s. 63, 141, 183, 273), "İbn Mes'ûd" (s. 183, 211), "Kutrub" (s. 457), "İbn Keysân" (s. 38), "Mâzini" (s. 157, 397), "Muâz el-Herrâ" (s. 63), "Hişâm ed-Darîr" (s. 130), "Yezîd b. Hakem" (s. 231), "Yûnus b. Habîb" (s. 104, 243, 394)⁵ vs. Bazen de isim vermeden "eş-Şâ'ir/eş-Şü'arâ/el-Eşâ'ira" (s. 40, 85, 90, 160 vd.) ifadesini kullanarak şiir nakleder.

Kâfiyeci, bazen de isim vermeden bir grubun bakış açısını açıklar. Meselâ: "Ba'd/el-Ba'd/Ba'duhum" (s. 89, 97, 101 vd.), "Ba'du'n-nâs" (s. 476, 484), "Ba'du's-şârihîn" (s. 267, 309), "Ba'du'l-fudalâ" (s. 41, 71), "el-Cumhûr" (s. 94, 97, 121 vd.), "el-Ekserûn" (s. 131), "el-'Ulemâ" (s. 62, 64, 98 vd.), "Ba'du'l-ulemâ" (s. 370, 372, 373 vd.), "Eimmetü'l-Arabiyye" (s. 348), "en-Nuhât/en-Nahviyyûn" (s. 33, 46, 66 vd.), "Cumhûru'n-nuhât" (s. 388), "Ekseru'n-nuhât" (s. 399, 407, 411 vd.), "Ba'du'n-nuhât" (s. 148, 478, 500 vd.), "Ehlü'l-beyân" (s. 503), "Ehlü'l-me'ânî" (s. 312), "Ba'du'l-Fukahâ" (s. 273), "Ehlü's-şerî'a" (s. 365), "Ehlü'l-usûl" (s. 301, 335), "el-Müfessirûn" (s. 127, 294, 367 vd.), "Ba'du'l-Müfessirîn" (s. 463), "el-Muhakkakûn" (s. 522), "Ba'du'l-muhakkakîn" (s. 40, 205), "el-Mütekellimûn" (s. 113, 522), "en-Nüzzâr" (s. 410), "el-Mütekaddimûn" (s. 304), "el-Müteahhirûn" (s. 304), "Ehlü'l-hak" (s. 55), "Ehlü'l-ma'kûl" (s. 68), "Erbâbü'l-'ukûl" (s. 421), el-Eşâ'ira" (s. 522), Mu'tezile" (s. 55), "el-Hicâziyyûn" (s. 481), "el-Basriyyûn" (s. 33, 35, 36 vd.), "Ehlü'l-basra" (s. 95), "el-Kûfiyyûn" (s. 33, 35, 87 vd.), "Ehlü'l-Kûfe" (s. 90, 315), "Ba'du'l-Arab" (s. 149, 231), "Cemâa" (s. 129, 130, 237 vd.), "Kavm" (s. 328), "el-Âhar/el-Âharûn" (s. 46, 221, 222 vd.) vb.

⁴ Kâfiyeci, Halîl b. Ahmed'in görüşlerini Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ından vermektedir. Bkz: s. 63, 243, 294 vd.

⁵ Kâfiyeci, Yûnus b. Habîb'in görüşlerini Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ından vermektedir. Bkz: s. 104, 243, 394.

2.8. Yazma Nüshaları

Kayıtlara göre kütüphanelerimizde çok fazla sayıda *Şerhu'l-Īrāb an kavā'id-i-irāb*'in nüshaları bulunmaktadır. Bunlardan yirmiden fazla nüshası Süleymaniye'de yer almaktadır. Süleymaniye'deki nüshaların hepsine ulaşabildik. Aşağıda bu nüshalar, kütüphane bölümlerine göre alfabetik olarak çok kısa bir şekilde tanıtacağız:

1. Atıf Efendi-2523, vr. 1b-165a

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı ve soru cevap kısımları kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Yer yer mukabele kayıtları var. Şiirlerin başı ve sonu kırmızı nokta ile belirlenmiş. Kenarlarda çok az tashih ve birçok da not var. Zahriyede kitap için varak numaraları ile fihrist yapılmış. 37a-57b arasındaki varaklar eksik olup başka bir müstensih tarafından ta'lik yazı ile yazılmış. Bu varaklar arası tashih ve not yok. Ferağ kaydı yok.

2. Ayasofya-4495, vr. 1b-131a

Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Tashih ve not yok. Zahriyede kitabın ve müellifin ismi yazılmış. Ferağ kaydı yok.

3. Ayasofya-4496, vr. 2a-224a

Kapak bez olup yazısı nesihdir. Metin bölümleri kırmızı renkli mürekkep ile yazılmıştır. Çok az tashih vardır. Kenarında biraz not var. İlk varak eksiktir. Ferağ kaydı yazılmamıştır. Onun yerine dua cümleleri var.

4. Ayasofya-4497, vr. 1b-260a

Kapak bez olup yazısı nesihdir. Metin bölümleri kırmızı renkli mürekkep ile yazılmıştır. Kenarında biraz not var. Zahriyede kitabın ve müellifin ismi yazılmış. Eserin ilk nüshalarından biri. Kâfiyecinin öğrencisi tarafından yazılmış. Müstensih: Yunus b. Mellâc el-Hanefî. İstinsah tarihi: 30 Rebiülahir 895 (23 Mart 1490) Pazar günü. İstinsah yeri yok.

6. Bağdatlı Vehbi-3072, vr. 1b-156b

Kapak bez olup yazısı ta'likdir. Metin bölümleri kırmızı renkli mürekkep ile yazılmıştır. Tashih ve not çok az var. Zahriyede kitabın ismi yazılmış. Müstensih: Şeyh Mustafa b. Ali. İstinsah tarihi: Rebiülahir 1132 (Şubat-Mart 1720). İstinsah yeri yok.

6. Esad Efendi-3072, vr. 1b-160b

Kapak meşin olup yazısı nesihdir. Metin bölümleri kırmızı renkli mürekkep ile yazılmıştır. Kenarlarda çok az tashih ve birçok da not var. Zahriyede kitabın ismi yazılmış. Müstensih: Mustafa b. Muhammed. İstinsah tarihi: 12 Rebiülevvel 1103 (3 Aralık 1691). İstinsah yeri yok.

7. Fatih-4946, vr. 1a-112a

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı mürekkep ile yazılmış. Soru cevap kısımları bold yazılmış. İlk yirmi varakın kenarlarında çok az tashih va birçok da not var. Devamında ise tashih ve not yok. Zahriyede kitap için varak numaraları ile fihrisť yapılmış. Őiirler içerlek yapılmış. Ferağ kaydı yok.

8. Fatih-4947, vr. 1b-148a

Nesih yazı. Metin kısmı çizgi ile vurgulanmış. Tashih ve not yok. Ferağ kaydı yok.

9. Giresun Yazmalar-60, vr. 1b-111b

Nesih yazı. Metin kısmı çizgi ile vurgulanmış. Tashih ve not yok. Bazı yerlerde (مطلب)'lar var. vr. 39-40 arasında Osmanlıca açıklamalar var. Ferağ kaydı yok.

10. Hacı Mahmud Efendi-5937, vr. 1b-132a

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Tashih ve not yok. Zahriyede kitabın ve müellifin ismi yazılmış. Ferağ kaydı yok.

11. Hacı Selim Ağa-1142, vr. 2b-147a

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Baştan bir varak eksik. Metin bölümü kırmızı renkli mürekkeple yazılmış. Tashih yapılmamıştır. Kenarlarda çok az not var. Zahriyede kitabın ve müellifin ismi yazılmış. Ferağ kaydı yok.

12. Hamidiye-1301, vr. 1b-106b

Kapak meşin olup yazı da ta'liktir. Metin bölümü kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır. Birçok da not olmasına rağmen kenarlarda çok tashih yoktur. Zahriyede kitabın ve müellifin ismi yazılmış. Ferağ kaydı yok.

13. Hasib Efendi-447, s. 1-120

Ta'lik yazı. Matbu eser. Sayfanın ortasında metin, kenarında Şerh (derkenar) şeklinde yazılmış. Karahisari Hacı Ali Efendi matbasında basılmıştır. Sayfa numarası ile numaralanmıştır.

14. Hasib Efendi-448, s. 1-82

Ta'lik yazı. Matbu eser. Sayfanın ortasında metin, kenarında Şerh (derkenar) şeklinde yazılmış. Sayfa numarası ile numaralanmıştır.

15. Kasidecizade-577, vr. 1b-208a

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Tashih ve not yok. Müstensih: Ebubekir b. Avvâs. İstinsah tarihi: 08/Şaban/1078 (23/Ocak/1668). İstinsah yeri belli değildir.

16. Kılıç Ali Paşa-946, vr. 1b-126a

Meşin kapak. Nesih yazı. Baştan bir varak eksik. Metin bölümü kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır. Tashih olmamasına rağmen kenarlarda biraz not bulunmaktadır. Müstensih: Hüseyin el-Hâmîdî el-Ensârî el-Kâdirî. İstinsah tarihi: Cemaziyelevvel 1044 (Ekim-Kasım 1634). İstinsah yeri yok.

17. Laleli-3360, vr. 1b-163a

Yazısı ta'liktir. Metin bölümleri kırmızı renkli mürekkep ile yazılmıştır. Tashih çok. Zahriyede kitabın ismi yazılmış. Kenarda Şeyhzâdenin şerhinin tamamı Kâfiyecinin şerhi ile paralel olarak yazılıp tamamlanmış. Müstensih eğitim esnasında iki şerhi birlikte tashih ederek tamamladığını ifade etmektedir. Ayrıca kenarlarda Kavâid'in farklı şerhlerinden bazı bölümler de yer almaktadır. Müstensih: Mustafa b. Halil. İstinsah tarihi ve istinsah yeri yok.

18. Mihrişah Sultan-419, vr. 119b-278a

Yazısı ta'liktir. Metin bölümleri kırmızı renkli mürekkep ile yazılmıştır. Baş tarafında iki farklı eser bulunmaktadır. Son tarafında vr. 119b-278a arası Kâfiyecinin şerhi yer almaktadır. Müstensih: Saraczâde Mehmed. İstinsah tarihi: 18 Muharrem 1108 (17 Ağustos 1696). İstinsah yeri yok.

19. Pertevniyal-648, s. 1-120

Bez kapak. Ta'lik yazı. Matbu eser. Sayfanın ortasında metin, kenarında şerh (derkenar) şeklinde yazılmış. Karahisari Hacı Ali Efendi matbasında basılmıştır. Sayfa numarası ile numaralanmıştır.

20. Serez -2847, vr. 1b-30a

Kapak bez olup yazısı ise nesihdir. Metin bölümü kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Zahriyede kitabın ve müellifin ismi yazılmış. Tashih ve not yok. Son taraftan büyük bir kısmı kayıp.

21. Serez -2848, vr. 1b-149a

Meşin kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Zahriyede kitabın ismi yazılmış. Tashih ve not yok. Müstensih: Solakzâde İbrahim b. Mustafa. İstinsah tarihi: Muharrem 1136 (Ekim 1723). İstinsah yeri: İstanbul.

22. Servili-311, vr. 1b-89a

Bez kapak. Ta'lik yazı. Metin kısmı kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Kenarında biraz tashih ve not var. Ferağ kaydı yok.

23. Servili-312, vr. 1b-179a

Nesih yazı. Metin kısmı kırmızı çizgi ile vurgulanmış. Zahriyede kitabın ve müellifin ismi yazılmış. Tashih ve not yok. Müstensih yok. İstinsah tarihi: 14 Şaban 1133 (10 Haziran 1721). İstinsah yeri yok.

24. Şeyhülislam Esad Efendi Medresesi-161, vr. 1b-152b

M Kapak meşin olup yazı da ta'liktir. Metin bölümü kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır. Kenarlarda biraz tashih ve çok fazla not var. Ferağ kaydı yok.

25. Yeni Cami-1076, vr. 1b-140a

Kapak meşin olup yazı da ta'liktir. Metin bölümü kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır. Tashih ve not yok. Müstensih yok. İstinsah tarihi: 3 Şevval 991 (20 Ekim 1583). İstinsah yeri bulunmamaktadır.

Yukarıda aktarılan nüshaların haricinde kütüphane kayıtlarında yurt içinde ve dışında bazı nüshaların varlığı bilinmektedir.

Yurt içinde bilinen nüshalar: Adana İl Halk Ktp., nr. 3920; Akseki İlçe Halk Ktp., nr. 260; Ankara Adnan Ötügen İl Halk Ktp., 236/6; Balıkesir İl Halk Ktp., nr. 902/04, 1034/08; Balıkesir Dursunbey İlçe Halk Ktp., nr. 22; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 6245, 6541; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., nr. 40, 5341/3; Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 392; Erzurum İl Halk Ktp., nr. 13955; Eskişehir İl Halk Ktp. nr. 135, 778/3; Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 728; Konya İl Halk Ktp., nr. 2316, 4514, 4591; Manisa İl Halk Ktp. (Akhisar Zeynelzade), nr. 431, 673, 686/1, 736; Millet Ktp. (Feyzullah Efendi), nr. 1963; Isparta İl Halk Ktp., nr. 1980, 2063; Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Ktp., nr. 183; Samsun İl Halk Ktp., nr. 2304.

Yurt dışında bulunan bazı önemli nüshalar: Hüsnîye Ktp. (Rabat), nr. 1988; Zâhiriyye Ktp. (Dımaşk), nr. 8172, 9650; Tatvan Ktp. (Fas), nr. 534. (Kâfiyeci, 2019, s. 13-18).

2.9. Şerh yöntemi

Kâfiyeci'nin bu şerhi ile ilgili olarak genel olarak şunlar söylenebilir.

1. Memzûc bir şerh olarak yazmış ve metinle şerhin karışmamasına özen göstermiştir.
2. Öncelikle metindeki konuları izah etmeyi, müşkilleri çözmeyi, ibare ve manalarındaki musannifin merakını ortaya çıkarmaya gayret etmiştir.
3. Şerh ederken çok titiz davranmıştır. Ne usandıracak kadar uzatmış ne de anlamı bozacak kadar kısaltmıştır. Bazen uzatmış gibi görünen yerlerde bile konunun çerçevesi dışına çıkmamaya özen göstermiştir.
4. *Kavâid*'in lafızlarını ve terkiplerini açıklamının yanı sıra kaidelerini yerleştirmek, veciz olan yerlerini genişletmek, kapalı olan yerleri anlaşılır duruma getirmek için çok gayret etmiştir. (Kâfiyeci, 2019, s. 31-32).

Bu aktarılanlar dışında Kâfiyeci'nin başka yöntemleri de vardır. Bunları başlıklar halinde aktaralım:

2.9.1. Kelimelerin ve terkiplerin izahı

Kâfiyeci, kelime ve terkipleri açıklarken şu yöntemleri kullanmıştır:

1. İbn Hişâm'ın, *Kavâid*'in metninde yer alan garip kelimelerin lügavî açıklamalarını yapan Kâfiyeci, bu hususta özellikle sözlüklerden yararlanmış (s. 42, 45, 49, 91, 150, 177 vd.).

2. Kelimelerin doğru anlaşılmasının başka bir yolu da sarf ilmidir. Zira sarf ilmi, kelimenin aslını ve onda meydana gelen değişiklikleri ortaya koymaktadır. Bu sebeple Kâfiyeci, bazı kelimeleri sarf açısından incelemiştir (s. 39, 41, 442 vd.).

3. Herhangi bir kelimeyi doğru anlamlandırdıktan sonra yapılması gereken en önemli şey o kelimenin gramer yapısını bulmaktır. Bu nedenle Kâfiyeci'nin, nahiv ilmine başvurarak bir çok yerde kelimelerin ve terkiplerin irabını yaptığı görülmektedir (s. 43, 46, 61, 69 vd.).

4. Metinde çok az da olsa belagat kavramlarına ve edebi sanatlara dikkat çekmiştir. (s. 48, 52, 180 vd.)

5. Kâfiyeci, konuyu anlaşılır hale getirmek için örnekler vermek suretiyle izah etmiştir (s. 43, 44, 49, 55 vd.).

2.9.2. Öğretici/Pedagojik üslup kullanımı

Kâfiyeci, şerh yönteminde kendine ait özel bazı üsluplar kullanır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Kâfiyeci, yeni bir konuya başlarken önce o konu hakkında özet ardından ayrıntılı bilgi verir. Bu yöntemin önemine vurgu yapan Kâfiyeci, şöyle der: "Talepten sonra elde edilen şey, yorulmadan ulaşılan şeyden daha kıymetlidir." (s. 174, 241).

Bu yöntemde Kâfiyeci, konuyla ilgili ön bilgileri verirken اعْلَمَ (s. 32, 71, 75 vd.); asıl konuya geçerken ise وَإِذَا عَرَفْتَ ذَلِكَ (s. 200) ifadelerini kullanır.

2. Kâfiyeci, kısa açıklamalar yaparken أَيُّ kelimesini, daha geniş açıklarken فَالْتَفْصِيلُ (s. 115), مُرَادُ/الْمُرَادُ (s. 41, 44, 45 vd.), غَرَضُ/الْغَرَضُ (s. 63, 81, 185 vd.), الْمَقْصُودُ (s. 48, 75, 76 vd.) ve ذَلِكَ لِأَنَّ (s. 186, 193, 496 vd.) ifadelerini kullanır.

3. Açıklamalar yaptıktan sonra cümlelerin yeniden oluşturulmasına تَقْدِيرُ/التَّقْدِيرُ (s. 34, 43, 51 vd.), ayrıntılı bir konuyu kısa bir şekilde açıklamaya حَاصِلُ/الْحَاصِلُ (s. 77, 81, 161 vd.), غَايَةُ مَا فِي الْبَابِ (s. 171, 193, 197 vd.), فَعَلِمَ مِنْ هَذَا (s. 266, 233, 235 vd.) gibi ifadelerle başlar.

4. Daha önceden bilinmesi gereken konulara لَا يَخْفَى (s. 34, 98, 99 vd.), جَلِيٍّ (s. 49, 116, 139 vd.), معلوم (s. 33, 46, 124 vd.), خَبِيرٍ (s. 35, 38, 46 vd.), عَرَفْتُ/قَدْ عَرَفْتُ (s. 72, 76, 125 vd.), veya كَمَا عَرَفْتُ/كَمَا قَدْ عَرَفْتُ (s. 243, 250) ifadeleriyle işaret eder.

5. Kendine ait özel görüşlerini تَحْقِيقٍ (s. 53, 85, 135 vd.) ve وَالسِّرُّ فِيهِ (s. 123, 124, 161 vd.) gibi ifadelerle aktarır.

6. Konuları delillendirirken مُنْشَأً (s. 187, 222, 311 vd.) ve وَجْهٍ (s. 57, 127, 132 vd.) gibi ifadeler kullanır.

7. Daha önce geçen konulara سَبَقَ (s. 54, 77, 273 vd.), مَرَّ (s. 70, 184, 99 vd.), ذَكَرَ (s. 115, 130, 156 vd.), مَضَى (s. 129), قَدَّمْنَا (s. 44, 148), ذَكَرْنَا/ذَكَرْتُ (s. 80, 117, 129 vd.), أَشْرْنَا/أَشْرْتُ (s. 43, 187, 307 vd.), نَقَلْنَا (s. 284),

لَوْحُنَا (s. 359), أَوْمَانَا (s. 76, 366), قُلْنَا (s. 55, 149, 157 vd.), فَصَلْنَا (s. 244) veya يَبِينَا (s. 70, 131); gelecek konulara يَجِيءُ/سَيَجِيءُ (s. 184, 197, 320 vd.), يَأْتِي/سَيَأْتِي (s. 166) veya يُصْرَحُ (s. 346, 364) gibi ifadelerle işaret eder.

8. Soru-cevap üslûbuna çok önem verir. Bazı yerlerde قُلْتُ ... فَإِنْ قُلْتُ (s. 32, 33, 34, 35 vd.), bazı yerlerde de وَأَجِيبُ (s. 336, 465); kalıplarını kullanır.

9. Çok önemli gördüğü bir konuyu açıkladıkta sonra قَتَأَمَلُ (s. 48, 77, 86 vd.) veya قَتَفَكَّرُ (s. 53) diyerek okuyucunun dikkatli olmasını ve konu üzerinde derin düşünmesini; فَاخْفَظْ هَذَا (s. 71) diyerek konuyu akılda tutmasını; فَا تَعَقَّلْ عَنْ هَذَا (s. 233) diyerek ihtiyatlı davranmasını ve hataya düşmemesini; لَطِيفٌ (s. 103) veya نَفِيسٌ (s. 71) diyerek bu meselenin orijinal olduğunu bilmesini ister.

10. Önemli bir kuralı öğretip bir örnek üzerinde uyguladıktan sonra فَحَسَّ عَلَى هَذَا (s. 72, 107, 159 vd.) diyerek okuyucunun kurala uygun örnekleri bulup uygulamasını ister.

2.9.3. Delillerin (şevâhid) kullanımı ve izahı (istişhad yöntemi)

İbn Hişâm, *Kavâid*'in metninde bolca âyet, hadis, şiir ve mesel yani şevâhid kullanmıştır. Kâfiyeci de hem bunları açıklamış hem de kendisi ayrı şevâhid kullanmıştır. Kâfiyeci'nin bu konudaki yöntemi şöyledir:

1. Anlaşılmayan ifadelerin açıklamasını yapar (s. 89, 151, 224), gramere dair değerlendirmeler yapar (s. 103, 225, 108 vd.). Bazı yerlerde rivayet farklılıklarını (s. 78, 103, 106), bazı yerlerde de edebî sanatları açıklar (s. 180, 335, 404 vd.).

2. Bazı ifadelerin niçin, ne zaman ve kim için söylendiğini zikreder. (s. 78, 103, 173 vd.).

3. İbn Hişâm'ın eksik bıraktığı yerleri tamamlar (s. 127, 164, 224). Bu yöntemi daha çok ayetleri ve beyitleri izah ederken uygular.

4. Şevâhidin konu ile irtibatını açıklar (s. 224-225, 285 vd.).

5. Bazen şiirin nisbeti hakkında bilgi verir (s. 151, 285, 437), bazen de şair ile ilgili ayrıntı verir (s. 232).

6. Bazı yerlerde مَعْنَى الْآيَةِ (s. 292, 294, 322 vd.) diyerek toplu mana verir.

7. İbn Hişâm'ın kullandığı şevâhid dışında Kâfiyeci, eserinde yüz on altı ayet (s. 47, 52, 53 vd.), on iki hadis (s. 35, 39, 57 vd.), yetmiş iki şiir (s. 36, 39, 40 vd.) ve on üç mesel (s. 48, 51, 56 vd.) kullanmıştır.

8. Kâfiyeci, metinde belirtilmeyen istişhâd yerlerine işaret eder (s. 151, 285-286).

2.9.4. Kaynaklardan bilgi aktarma yöntemi

Kâfiyeci, şerhinde kullandığı kaynaklardan istifade ederken şu yöntemleri kullanır:

1. Bazen müellif ve kaynak ismini belirtir. Bu metot için قَالَ (s. 33, 100, 101 vd.), نَقَلَ (s. 68, 151), نَصَّ (s. 283, 376, 397 vd.), أوردَ (s. 106), أَشَارَ (s. 176, 220), نُقِلَ عَنْ (s. 72), رُوِيَ عَنْ (s. 39), حُكِيَ عَنْ (s. 53, 279, 376 vd.) veya نَكَرَ (s. 74) vb. kullanımlar yapar.
2. Bazen müellif ve kaynak ismini belirtmez. Bu metot için قِيلَ (s. 37, 39, 40 vd.), يُقَالُ (s. 48, 110, 115 vd.), صَرَّحُوا (s. 104, 158, 181 vd.), أوردَ (s. 350) veya حُكِيَ/يُحْكَى (s. 63, 79) kullanımlar yapar.
3. Bazı eserleri çok fazla kullanır. Mesela gramer konularında Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ından (s. 43, 46, 63 vd.), İbnü'l-Hâcib'in eserlerinden (s. 46, 93, 223 vd.) ve İbn Hişâm'ın *Muğni'l-lebîb*'inden (s. 107, 131, 135 vd.); lügat açıklamalarında Cevherî'nin *Sihâh*'ından (s. 49, 91, 150 vd.); ayetlerin tefsirinde Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ından (s. 34, 56, 89 vd.), çok fazla istifade eder.
4. Bazen izahı tümüyle bir kaynaktan verir ve bunu hissettirmek için اِنْتَهَى (s. 272, 439-440) ifadesi ile sonlandırır.
5. Alına bilgi ya da ayeti kısaltmak için baştarafını verip إِلَى آخِرِهِ (s. 47, 154, 187 vd.), ya da الْآيَةَ (s. 170) ifadesi ile sonlandırır.

2.9.5. Farklı görüşler ve bunların tenkidi

Kâfiyeci, farklı görüşleri aktarırken şu yöntemleri kullanır:

1. Farklı görüşleri aktardıktan sonra أَقُولُ (s. 33, 101, 122 vd.) veya نَقُولُ (s. 54, 62) ifadesini kullanıp kendi düşüncesini belirtir.
2. Farklı görüşleri aktardıktan sonra صَحِيحٌ/الصَّحِيحُ (s. 78, 89,), الْأَصَحُّ (s. 61, 453, 456 vd.), الصَّوَابُ (s. 311, 325, 410 vd.), الْحَقُّ (s. 46, 57, 68 vd.), الْمُنْتَارُ (s. 34, 68, 100 vd.), قَوِيٌّ (s. 176), أَسْلَمَ (s. 308), أَضْبَطَ (s. 179, 308, 320 vd.), الْحَقِيقُ بِالْقَبُولِ (s. 289), التَّيَقُّ بِالْقَبُولِ (s. 179, 297), الرَّاجِحُ (s. 287, 374), أَرْجَحُ (s. 235, 336, 362 vd.), الْأَنْسَبُ (s. 46), أَتَقَى (s. 102, 174, 343 vd.), أَقْرَبُ (s. 102, 173, 336 vd.), الظَّاهِرُ/ظَاهِرٌ (s. 43, 55, 298 vd.), ظَهَرَ/يُظْهِرُ (s. 157), الْأَظْهَرُ/أَظْهَرُ (s. 32, 174, 283 vd.), الْأَحْسَنُ/أَحْسَنُ (s. 161, 179, 320 vd.) veya أَوْلَى/الْأَوْلَى (s. 35, 49, 308 vd.) gibi ifadelerle tercihte bulunur.
3. İbn Hişâm'ın görüşlerini diğer nahivcilerin görüşleri ile karşılaştırıp bazen İbn Hişâm'dan yana tercihlerde bulunur (s. 201, 308, 343 vd.). Bazen de diğer görüş sahiplerinden yana tercihte bulunur. (s. 176, 179, 395, 525)
4. Farklı görüşleri aktarırken مَنْ قَالَ (s. 77, 324, 354 vd.), قَوْلُ مَنْ قَالَ (s. 35, 173, 306 vd.), بَعْضُ النَّاسِ (s. 476, 484), بَعْضُ الْعُلَمَاءِ (s. 370, 372, 373 vd.), بَعْضُ الشَّارِحِينَ (s. 89, 97, 101 vd.), بَعْضُ النُّحَاتِ (s. 267, 309), بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ (s. 40, 205) vb. kullanım yapar.
5. Uygun görmediği görüş sahiplerini زَعَمَ (s. 311, 317, 362 vd.), غَلِطَ (s. 138), خَفِيَ (s. 71, 171), سَهَا (s. 77, 303, 315 vd.), لَعَا (s. 34) veya غَفَلَ (s. 366) gibi ifadeler ile eleştirir.

6. Uygun görmediği görüşleri aktardıktan sonra فليس بقوي (s. 424), فليس بمعند به (s. 414) veya فليس بشيء (s. 397) gibi ifadelerle bunların bilimsel dayanağı olmadığını vurgular.

7. Tartışmalı konularda اِنْدَفَع/يَنْدَفِعُ (s. 360), لَا نُسَلِّمُ (s. 172, 226, 312 vd.), اِنْ سَلِّمُ (s. 192), لَوْ سَلِّمُ (s. 390), سَلَّمْنَا (s. 86, 88, 118 vd.), مُسَلِّمٌ (s. 64), مَقْبُولٌ (s. 67), غَيْرُ مَقْبُولٍ (s. 67), تَحْكَمُ (s. 234), رُدُّ ب (s. 474), اِمْتَنَعَ (s. 197, 312, 315 vd.), لَا يَمْنَعُ (s. 199), مَمْنُوعٌ (s. 445), اِسْتَدْلَى/يَسْتَدْلِي (s. 198, 334, 465 vd.), عَارِضٌ (s. 198) veya اِنزَاع/النزاع (s. 198, 201, 237 vd.) gibi münâzara ilminde kullanılan kavramlardan yer yer istifade eder.

8. Tenkit ettiği görüşlerin ardından مِنْظُورٌ فِيهِ (s. 162), فِيهِ بَحْثٌ (s. 222), خَطَأٌ (s. 196), غَلَطٌ (s. 138), ضَعِيفٌ (s. 157, 234, 275 vd.), فَسَادٌ/فَاقِئٌ (s. 317, 429, 440 vd.), تَكَلَّفٌ (s. 317, 341, 345 vd.), بَعِيدٌ (s. 34, 408, 471 vd.), فِي غَايَةِ السُّوْطِ (s. 513), مَزْدُودٌ (s. 198, 199, 397 vd.) veya بَاطِلٌ (s. 407, 414) gibi kavramlar ile hata seviyesine vurgu yapar.

9. Tenkit ettiği görüşü tashih amacıyla اِن يُقَالُ اَنْ يُمَكِّنُ اَنْ يُقَالَ (s. 94), اَلْاَوَّلَى اَنْ يُقَالَ (s. 66, 78, 94 vd.), اَلْمُنَاسِبُ اَنْ يُقَالَ (s. 200), لَوْ قِيلَ (s. 75, 390) veya اَللَّهُمَّ اِلَّا (s. 371, 430, 435, 518) ifadelerini kullanır.

2.9.6. Şerhu'l-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb'ın farklı nüshalarına referans

Kâfiyeci, *Kavâid*'in en sağlam metnini ortaya çıkarabilmek için bazen nüsha farklılıklarına (s. 47, 49, 61 vd.) bazen nüshalardaki hatalara (s. 138) bazen de bu farklılığının anlam üzerindeki etkisine işaret eder (s. 53, 93, 266, 372, 377-378).

Kâfiyeci, nüshaları bazen “kesirun mine'n-nüseh/ekseru'n-nüсах” (s. 137, 422), bazen “kalilün mine'n-nüseh” (s. 316), birçok yerde ise “ba'zun-nüсах” (s. 47, 49, 53 vd.) ifadeleriyle kullanmaktadır.

Sonuç

Muhyiddin el-Kâfiyeci, Arap dili ve edebiyatı başta olmak üzere, tefsir, fıkıh, kelam, hadis, tasavvuf gibi dini ilimlerin yanı sıra tarih, cedel, felsefe, astronomi, geometri gibi akli ilimlerin neredeyse tamamında kendi döneminde otorite olan bir âlimdir. Bu nedenle Memlük sultanlarının yanı sıra Fatih Sultan Mehmet'in de takdirini kazanmıştır.

Kâfiyeci, bir taraftan önemli öğrenciler yetiştirmiş diğer taraftan da Arap dili başta olmak üzere farklı birçok alanda çok kıymetli eserler bırakmıştır. Bunlardan *Şerhu'l-İ'râb an kavâidi'l-irâb, el-Muhtasar fi ilmi'l-eser, et-Teyisr fi kavâidi ilmi't-Tefsir, el-Muhtasar fi ilmi'l-eser, el-Envâr fi ilmi't-tevhîd ve el-Muhtasar fi ilmi't-tarih* en çok önem atfedilen eserlerdir.

Kendi döneminde ilmi otoritesi ve usulcü yönü ile temayüz etmiş olan Kâfiyeci'nin metin, şerh ve haşiye tarzında yazmış olduğu eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak dil alanındaki eserleri dâhil olmak üzere çok az sayıdaki eseri tahkik ya da neşredilmiştir.

Arap dili alanında farklı eserler kaleme alan Kâfiyeci'nin en kapsamlı ve itibar gören eseri, İbn Hişâm'ın *Kavâid'ül-irâb* adlı eserine yazdığı şerhtir. İbn Hişâm'ın bu eseri hacmi küçük olmasına rağmen içerdiği konular ve anlatım tarzı açısından nahivciler arasında çok rağbet görmüş ve buna bir çok şerh

yazılmıştır. Bu şerhlerin arasında en çok önem atfedilenlerden biri Kâfiyeci tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-İrâb an kavâidi'l-irâb*'tır.

Çalışmamızın konusu olan *Şerhu'l-İrâb an Kavâidi'l-İrâb*, birçok gramerci ve biyografi yazarı tarafından Kâfiyeci'nin en kıymetli eseri ve *Kavâidi'l-İrâb*'ın en önemli şerhi olarak zikredilmektedir.

Bu şerhi ayrıntılı bir şekilde gözden geçirdikten sonra şu değerlendirmeyi yapabiliriz:

1. Kâfiyeci, bu şerhi Kahire'ye yerleştikten sonra ilmi olgunluğa ulaştığı dönemlerde yazmıştır.
2. Kâfiyeci, bu şerhini memzûc tarzda yazmıştır.
3. Kâfiyeci, şerhinin baş tarafında eserinin adı, yazma sebebi ve şerh metodu ile ilgili bilgilendirme yapmıştır.
4. Kâfiyeci, konuları açıklamaya başlarken önce özet bilgilere yer vermiştir.
5. Kâfiyeci, *Kavâidi'l-İrâb*'da kısaca değinilen konuları ayrıntılı olarak izah etmiş ve örneklerle açıklamaya çalışmıştır.
6. Kâfiyeci, hem *Kavâidi'l-irâb*'daki ayet, hadis, şiir ve meselleri şerhetmiş hem de bunlara ek olarak kendisi de şevâhid zikretmiştir.
7. Kâfiyeci, şerhinde konuların anlaşılır hale gelmesi için farklı kaynaklardan alıntılar yapmıştır.
8. Kâfiyeci, *Kavâidi'l-irâb*'ın en sağlam metnini ortaya koyabilmek için nüsha farklılıklarına değinmiştir.
9. Böyle önemli bir eserin tahlil edilmesi özeldir *Kavâidi'l-irâb*'ın anlaşılmasına, genelde ise nahiv ilminin öğrenilmesine önemli katkı sağlayacaktır.
10. Gramer tarihinin güzide isimlerinden biri olan Kâfiyeci'nin tüm eserlerinin ilmi bir metotla incelenmesi ilim dünyamıza çok önemli katkılar sunacaktır.

Sonuç olarak bu kıymetli eseri tanıtmaya gayret ettik. Çalışmamızın Kâfiyeci'nin tüm eserlerinin ilim geleneğimizdeki gerçek yerini bulması ve hakkettiği itibarı görmesine katkı sağlamasını ümit ederiz.

Kaynakça

- Bağdatlı, İsmail Paşa (1955). *Hediyetu'l-ârifin esmâü'l-muellifine ve âsârü'l-musannifin*, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî.
- Brockelmann, Carl (1949). *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, I-II, Leiden.
- Çelebi, Kâtib. (1941). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. Haz. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge. Ankara: MEB Yay.
- Gökbulut, Hasan (2001). Kâfiyeci. *DİA* XXIV, 154-155. İstanbul: İSAM.
- Kâfiyeci, Muhammed b. Süleyman (2019). *Şerhu Kavâidi'l-İrâb*. thk. Fahrudin Kabâve. Kahire: Dâru's-Selâm.
- Kehhâle, Ömer Rıza (1993). *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- Marangozoğlu, İzzet (2020). Kâfiyeci'nin Şerhu'l-İ'râb 'an Kavâidi'l-İ'râb Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. VII/12, 171-206. Eskişehir.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman (1992). *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l karni't-tâsi*. Beyrut: Dâru'l- Cîl.
- Süyûtî, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr (1978). *el-İktirâh fî 'ilmi usûli'n-nahv*. Nşr. Ahmet Subhi Furat, İstanbul.
- Süyûtî, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr (1979). *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lügaviyyîne ve'n-nühât*. Thk. Muhammet Ebü'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Fıkr.
- Şevkânî (t.y.). *el-Bedrüt-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Zirikî, Hayruddîn (1969). *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-'Arab ve'l-müsta'rabîn ve'l-müsteşrikîn*. Kahire.